

Az intenzitásjelölő *annyira* szerkezeti variációjáról és változásáról¹

Varga Mónika

ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont

The structural characteristics of certain intensifiers can be subject to various changes. The present paper investigates the syntactic changes of *annyira* ('so, so much') based on historical and modern corpus data. Resultative clauses not only highlight the manner of a given activity but also its intensity and consequences. Regarding the Old Hungarian period, this applies to clauses with *annyira* as well. Thus, the sentence structure often supported the expression of intensity. In Modern Hungarian, *annyira* frequently occurs in coordinated clauses and in stand-alone sentences, especially in informal registers. This is the result of pragmatic strengthening during which *annyira* has become a direct functional equivalent or variant of *nagyon* 'very'. The paper studies the ratios of *annyira* occurring in embedded and independent clauses across different periods and registers. The analysis also highlights a variety of syntactic patterns in which *annyira* expanded into independent clauses.

Keywords: intensifiers, historical corpus study, syntactic variation and change, collocation analysis, *annyira* 'so, so much'

Kulcsszavak: intenzitásjelölők, történeti korpuszvizsgálat, mondattani variáció és változás, kollokációs elemzés, *annyira*

1. Bevezetés

Az intenzitásjelölők, fokozók történeti vizsgálata jellemzően a variánsok időbeli és regiszter szerinti megoszlására fókuszál különböző kontextusokban, beleértve az egyes variánsok gyakoriságának változását (utóbb például: Hiltunen 2021; Claridge – Jonsson – Kytö 2024; lásd még 2. pont). Egyes esetekben ugyanakkor az intenzitásjelölők szerkezeti jellemzőinek alakulása is vizsgálatra érdemes. Jelen tanulmány célja annak feltárása, hogy a fokozó szerepű *annyira* szintaktikai környezetei miként váltakoznak és változnak a történeti és jelenkori korpuszadatok alapján. Már az ómagyar korszak kapcsán is többen megfigyelték, hogy a rezultatív, következményes tagmondatok nemcsak az adott cselekvés, történés módját,

¹ A kutatás az NKFI FK 135186. számú munkálatának támogatásával készült. Ezúton köszönöm a kézirat korábbi változatához fűzött észrevételeket, javaslatokat.

hanem annak intenzitását és az abból fakadó következményeket is kifejezik. Ilyenek például azok az összetett mondatok is, amelyekben az *annyira* az utalószó (Klemm 1928–1942: 553–554; Haader 1995: 624, 641–642; Rácz 1995: 701, a példákat lásd a 3. pontban).

Jelen tanulmány rámutat arra, hogy a fokozó szerepű *annyira* az ómagyarban és a középmagyarban (az Ómagyar korpusz, a továbbiakban ÓMK, leírását lásd Simon – Sass 2012; a Történeti magánéleti korpusz, a továbbiakban TMK, leírását lásd Dömötör et al. 2017, Novák et al. 2018, valamint a Középmagyar emlékirat- és drámakorpusz, a továbbiakban KED, Gugán et al. 2023 anyaga alapján) tipikusan rezultatív viszony részeként jelent meg. Az új- és újabb magyar korszakban viszont a mellérendelt és egyszerű mondatbeli használata sem ritka (1–3. példák, részletesen lásd 4. pont). Emellett, míg a középmagyar korszak korpuszadatai alapján tipikusan igei alaptaggal fordult elő az *annyira* (lásd 3. pont), a 20. század során és napjainkban rendszeresen használatos határozószókkal és melléknevekkel. A kollokációs mintázat megváltozásának is szerepe lehetett abban, hogy akár egyszerű mondatokban is megjelenhetett az *annyira* (arról, hogy az ilyen előfordulások elősegítették-e változást, vagy épp a változás tette lehetővé az ilyen kollokációk gyakoribbá válását, az 5. pontban esik szó). Például:²

- (1) *Ez a költői nagyság titka, titkok titka. Ez **teszi** Byront, Heinét, Petőfit is oly bizalmasunkká, **annyira mienkké**.* (MTSZ, 1905)
- (2) *Talán az volna legbölcsebb, ha nem beszélnek. Hiszen **annyira távol** esnek tőlem a divatos törekvések!* (MTSZ, 1910)
- (3) *Lehet, hogy vannak fontosabb dolgok is, mint macskás képeket megosztani. De ezek akkor is **annyira jók**!* (MNSZ2, #214277723)

Fontos, hogy a feltárt változás bővülésként értendő, azaz az *annyira* továbbra is megjelenik azokban a szerkezetekben, mondattípusokban, amelyekben a korábbi időszakokban tipikus volt. Más szavakkal a grammatikalizációra jellemző rétegződés (*layering*) tapasztalható (vö. például Lorenz 2002), ugyanakkor a szerkezetileg és szemantikailag független használat térnyerése megfigyelhető (ennek meghatározását részletesen lásd a 2. pontban). A korpuszelemzés arra a kérdésre

² Az adatokat a források alapján betűhíven közlöm, a korpuszadatokat az ott szereplő rövidítések alapján hivatkozva (az ÓMK-ban szereplő források listáját lásd: <http://omagyarokorpusz.nytud.hu/hu-texts.html>; a TMK esetében tételszámok, ennek híján lapszámokkal, a rövidítések feloldását lásd: <https://tmk.nytud.hu/forrasok.php>, a KED-ben található források listáját pedig lásd: https://rilex.nytud.hu/ked/KED_forr%C3%A1sok.xlsx). Az MTSZ adataira évszám szerint, az MNSZ2-ből származó előfordulásokra az ott megadott azonosítóval hivatkozom.

keres választ, hogy miként terjedt át az *annyira* az (1–3) példákban látott környezetekre, különös tekintettel az egyszerű mondatra.

Az ómagyar és középmagyar korszak adatainak áttekintését követően (3. pont) a Magyar Történeti Szövegtár (MTSZ, Sass 2017), valamint a Magyar Nemzeti Szövegtár (MNSZ2, Oravecz – Váradi – Sass 2014) alkorpuszaiból származó adatsorokban vizsgálom a beágyazott és független környezetek arányának alakulását és azt befolyásoló tényezőket (lásd 4. pont). Napjaink nyelvhasználata alapján ugyanakkor felvetődik, hogy az *annyira* bizonyos együttállásai gyakrabban jelenhetnek meg független szerkezetben, mint mások, így az MNSZ2 anyagában olyan kollokációkra szorítkozott az elemzés, mint az *annyira jó, jók, rossz, erős, érdekes, ritka* stb. Utóbbiak kapcsán főként azt érdemes tekintetbe venni, hogy az informálisabb nyelvhasználatot tartalmazó alkorpuszok (így a személyes) adatsorai, eltérő részesedéseket mutathatnak, mint például a tudományos vagy a hivatalos. A tanulmánynak nem célja egy meghatározott elméleti keretben magyarázni az eredményeket, ezzel együtt bemutat olyan szerkezeti-szemantikai mintázásokat, amelyekben a fokozó szerep mellett korábban jellemző jelentéstartalmak, mint a rezultatív vagy a hasonlítás, felszámolódhattak, így elősegíthették a független változatok térnyerését (5. pont).

2. Intenzitásjelölés, beágyazottság és függetlenség

Az *annyira* felépítését tekintve a mutató névmási *az* + *nyi* mértéket jelölő képzőből, valamint a *-ra* (szublatívusz) határozóragból áll; az *annyi* már az ómagyarban is gyakran jelölt nagy mennyiséget 'olyan sok' értelemben (G. Varga 1992: 512). A fokozó szerep kialakulása tehát jelentésváltozás eredménye a nagy mennyiség felől a nagy mérték felé. Az *annyira* funkcionális kettősségével kapcsolatos kutatás előzményeire térve egyrészt az ómagyar korszak átfogó leírását vehetjük tekintetbe (a fokhatározók felől D. Mátai 1992, az alárendelés és a következményes jelentéstartalom felől Haader 1995, Rácz 1995). Utóbbi leírások számon tartják az *annyira* intenzitásjelölő szerepét, az eltérő célkitűzésből adódóan viszont nem térnek ki arra, mennyire volt gyakori ebben a szerepben, illetőleg szerkezeti szempontból milyen környezetek jellemezték (részletesen lásd 3. pont).

Másrészt az intenzitásjelölők kialakulásának grammatikalizációs és delexikalizációs magyarázata kapcsán főként az angol nyelvet leíró kutatások kínálkoznak. Hozzá kell tenni, hogy számos variációs vizsgálat a melléknévi alaptagokra szorítkozik, mert az angolban azok a leggyakoribbak (lásd például: Tagliamonte – Roberts 2005; Tagliamonte 2008, 2016; Aijmer 2018; Claridge – Jonsson – Kytö 2024: 55). Ennek megfelelően a mondat típusok problematikája legfeljebb az olyan elemeknél merül fel, mint a *so* 'olyan, annyira' (lásd alább).

A delexikalizáció egyik legtöbbször idézett példája az angolban a *very* 'nagyon', amely teljesen elveszítette korábbi leíró, minősítő jelentését ('igaz, hű, szavahihető'), és tisztán fokozó szerepű, azaz grammatikai jelentéstartalmúnak

minősül (Lorenz 2002). A *so* 'olyan, annyira' viszont kevésbé grammatikalizálódott fokozónak számít, tisztán intenzitásjelölő használatának megjelenését a 19. századra teszik (Tagliamonte 2008; Bulgin et al. 2008), míg Claridge, Jonsson és Kytö (2024: 130) a 18. századból is adatolják. Több kutató a *so* kevésbé grammatikalizálódott jellegének jeleként említi azt, hogy csak predikatív szerepű melléknévet képes fokozni, például *the book is so old* 'a könyv annyira régi', míg jelzői melléknév előtt agrammatikusnak minősül **a so old book* 'egy annyira régi könyv' (Bordet 2015; Claridge – Jonsson – Kytö 2024: 123–124).

A kutatások ezzel együtt megoszlanak a tekintetben, hogy a *so* rezultatív szerepben is a variáció része-e (például Denison 2020: 209, Hiltunen 2021 elemzéseiben), vagy sem. Többen kizárják a vizsgálatukból a *so* olyan előfordulásait, amelyben az úgynevezett korrelatív (*correlative*) szerkezet része. A korrelatív kategóriába Claridge, Jonsson és Kytö (2024: 130–131) beleérti az összehasonlítást is, ahol a *so* a mérték standardját jelöli: *would you be so good as to* 'lennél olyan jó, hogy', ahogy a jelenlegi vizsgálat felfogásában rezultatívként emlegetett környezetet is. Az eljárás mellett azzal érvelnek, hogy a *so* az úgynevezett korrelatív használatban nem intenzitást fejez ki. Claridge, Jonsson és Kytö (2024: 131) óvatossában fogalmaz, jelezve, hogy a *so* implikál mértékjelölést, de nem tiszta és világos módon,³ míg Bulgin és munkatársai (2008: 107–108) azt állítják, hogy a *so* ilyen kontextusokban grammatikailag nem kódol nagy (extrém) mértéket, csak elegendőt ('elég hideg volt ahhoz, hogy'), például: *It was so cold that I had to wear my coat* 'annyira / olyan hideg volt, hogy viselnem kellett a kabátomat'.

Az utóbbi megközelítés pragmatikailag vitatható: az 'elegendő' jelentésbe ugyanis beleérthető, hogy a megnyilatkozó elvárásainak, szándékainak, illetve az általa elfogadott normának megfelel, míg a következményesség nem feltétlenül van ezzel összhangban, sőt akár ellenkező is lehet, azaz tágabb viszonyt jelöl. Kontextus hiányában az idézett *annyira hideg* példa többértelmű: a szerzők által javasolt 'elég hideg' mellett az *annyira* jelölheti a hideg (váratlan, nagy) mértékét, amelyet a kontextusból a szükségesség hangsúlyozása (*had to* 'kellett') is megtámogat. Ugyanakkor a szintén Bulgin és munkatársai (2008) által hozott példa, a *that movie was so boring that I fell asleep* 'a film annyira / olyan unalmas volt, hogy elaludtam' esetében kifejezetten a nem várt, nem szándékolt következményként értelmezés érvényesül, hiszen alapesetben nem azzal a szándékkal, céllal nézünk filmet, hogy elaludjunk rajta. Mivel az utóbbi esetben inkább az 'elegendő,

³ E megközelítés szerint tartalmaz mértékjelölést (*degree implication*), de: „it is not the expression of clear and pure degree” (Claridge – Jonsson – Kytö 2024: 130). Bolinger (1972: 177) pedig azzal vezeti fel leírását, hogy a *so* és a *such* hasonló szerepet hasít ki: vagy azonosít, vagy intenzitást jelöl.

kellő mértékben' jelentés érvényességéhez kellene kontextuális támogatás, nagyobb valószínűsége van annak, hogy a *so* 'annyira, olyan' nem standardot, eléendő mértéket, hanem felfokozottságot jelöl.

Hozzá kell tenni, hogy a magyarban grammatikailag is indokolt az *annyira* esetében nagy mértéket feltételezni – valószínűleg azzal is összefüggésben, hogy az *annyi* is nagy mennyiséget hajlamos jelölni. Emellett már a történeti forrásokból is hozhatók példaként olyan megnyilatkozások, ahol a szövegelözményben más fokozók előre jelzik az intenzitást, súlyosságot, a hátravetett *annyira* pedig az egész tagmondatban kifejezett eseményre reflektál, annak jelentős mértékét felidézve vezeti fel a következményt ('addig fokozódott, hogy'). Ilyen a (4–6) példákban az *igen jeles*, a *felette igen*, a *rettenetes nagy*.

- (4) *Bőlčesegben / es iduőségos tanač adasban / **igen ielős** vala **ugi annera** / hogi meeg a poganokes zeretik uala* (ÓMK, DebrK.)
- (5) *Jm Ezennel Jwta gýwlaýne azzonnak egy lewele kyben azt Jrýa hogý gerechbe **felette Jgen megh Nehezedett, anýra hogý** kettsegh Elethe.* (TMK, Svetk. 51.)
- (6) *azonnal a Padlásan **rettenetes nagy Zörgés támadott, annyira; hogy** belső tapasztay [sic!] az Padlásnak derekasint hullott* (TMK, Bosz. 158.)

Azt, hogy az *annyira* alaptagjában kifejezett tulajdonság, állapot, cselekvés egy elképzelt normához képest felfelé skálázódik, nemcsak további intenzitásjelölők, hanem a következményt tartalmazó mellékmondatban szereplő elemek, leírások is alátámaszthatják. A (4–6) példák esetében a mérték extrém jellege része a következménynek: *még a pogányok is* (4), *kétség élete* (5), *a padlás tapasztója derekasint hullott* (6). A (7–9) példákban pedig a *jobban* 'nagyobb mértékben' nem lehet, legnagyobb patrónusomnak, nagy kínjában támogatja az értelmezést.

- (7) *Mely is a kűmíveseken, sem egyében nem múlték, csak a téгла érkezék, mellyen **annyira szorgalmatoskodom, hogy jobban nem lehet.*** (TMK, Bark. 193.)
- (8) *Úgy szólott az az úr is eleinten emberi indulatból, de annak utána jobban megértvén a dolgot, annyira megjuhászott, hogy **legnagyobb patrónusomnak** ígérte magát lenni* (KED, Tótfalusi Kis Miklós)
- (9) *egisz harmadnapig fajt a feje **annyira**, hogy majd a fára is fel maszot **nagy kinnyába*** (TMK, Bosz. 114.)

A közelmúlt nyelvhasználatából pedig idézhetők olyan informális megnyilatkozások, ahol formailag következmény szerepel, de az valójában nem egy további eseményt, állapotot, hanem maga is mértékjelölést tartalmaz (lásd még 5. pont).

- (10) *Ez a dal annyira 2000-es évek eleje, hogy nagyon.* (MNSZ2, #218897558)
- (11) *Tanúságos volt végigolvasni az eddig beszélgetéseket ... Annyira szubjektív ez az ízlés téma, hogy nagyon!* (MNSZ2, #147095090)
- (12) *De annyira, de annyira, de annyira jól éreztem magam, hogy nagyon.* (MNSZ2, #144276412)

Összességében tehát a magyar *annyira* esetében nem állíthatjuk azt, hogy csak szintaktikailag független tagmondatban fejez ki nagy mértéket.⁴ Ezzel együtt a rezultatív alárendelés szerkezetileg támogatja a felfokozottság értelmezését, míg mellérendelés részeként és egyszerű mondatban az *annyira* közvetlenebb megfelelője a 'nagyon' jelentésű fokozóknak, ami pragmatikai megerősödés eredménye lehet.

Bulgin és munkatársai (2008: 107–108) ugyanakkor azt is kiemelik, hogy pusztán a *that* kezdetű tagmondat elhagyásával kialakul a *so* tisztán fokozó szerepe (*It was so cold* 'annyira hideg volt'). Jelen tanulmány mellett érvel, hogy bár a formát tekintve párhuzamba állítható egymással a *so* és az *annyira* alakulása, a magyarban különféle szerkezetekben számolódott fel a más megközelítésekben korrelatívnak nevezett jelentéstartalom, amely a magyarban főként rezultatív viszonyt jelentett. A különféle szerkezetekbe az idézéssel járó beszélőváltás is beletartozik (4–5. pont).

A beágyazottságot és a függetlenséget az *annyira* esetében kétféleképpen is értelmezhetjük. Szemantikai-pragmatikai szempontból azok az előfordulások minősíthetők kevésbé beágyazottnak vagy függetlennek, amelyekben a nagy mérték kifejezése mellett nincs további jelentésárnyalat, például rezultatív vagy hasonlítás (beleértve a hasonlító fokhatározást 'amennyire p, annyira q' is), éppen ezért a mértékjelölés kifejezését nem szükséges szerkezeti módon is alátámasztani. Szerkezeti értelemben pedig beágyazottnak számítanak az alárendelt mondatok, és függetlennek a mellérendelt, valamint az egyszerű mondatok. A kétféle megközelítés jelentős átfedést mutat, azonban a tartalomkifejtő alárendelésben előforduló – szerkezetileg tehát beágyazott – *annyira* szemantikailag függetlenebb, mint a tipikusan sajátos jelentéstartalomként besorolható. Claridge – Jonsson – Kytö (2024: 132) tisztán fokozó szerepűnek, grammatikalizálódottnak minősíti a *so*-t az olyan mondatokban, mint az *I wonder how you can talk so extravagantly* 'csodálkozom, miként beszélhetsz annyira extravagánsan', *if I may so bold* 'ha lehetek annyira bátor'. A szerzők ugyan nem indokolják a minősítést, de azzal

⁴ A tanulmány célkitűzésén túlmutat annak igazolása vagy cáfolása, hogy az angol *so* esetében is így van-e, tekintettel arra, hogy eltérő eredetéből és azonosító szerepéből adódóan az *annyira* használatával csak közvetett módon állítható párhuzamba.

egyetérthetünk, hogy a jellemzően alanyi vagy tárgyi (esetleg vonatkozó névmási) alárendelésben megjelenő *annyira* esetében a mondat szerkezet nem támogatja közvetlenül a mérték kifejezését, ahogyan nem is kapcsolódik hozzá további jelentésárnyalat.

Egy további szempont a mondat típusa a tekintetben, hogy a kérdő mondatokban előforduló *annyira* szerkezeti és szemantikai szempontból egyaránt jellemzően független (már a középmagyarban is, lásd 39–41. példák). Annak a szempontnak a vizsgálatát, hogy állító vagy tagadó mondatokról van-e szó, első sorban az indokolja, hogy az angolban a *so* olyan kollokációkat is mutat, amelyek egyediek, speciálisak az intenzitásjelölők körében – a szakirodalom az úgynevezett „GenX” csoportba sorolja ezeket, többek között a tagadott előfordulások egy részét is (vö. Tagliamonte 2008: 390).⁵ Kérdés tehát, hogy a magyar történeti forrásokban megfigyelhetők-e hasonló mintázatok, mint az angol kapcsán viszonylag fiatalként azonosított, speciális kifejezésekkel való együttállások.

Az *annyira* beágyazott és független környezeteinek tárgyalására térve elsőként áttekintem a korábbi időszakok feltárásának eredményeit.

3. Eredmények: az ó- és középmagyar korszak

A történeti feltárás első lépéseként feldolgoztam az ÓMK, a TMK, valamint a KED anyagát.⁶ Az ómagyar kori kódexadatoknak csak kisebb része van normalizálva, így az [„an.*ra”] karaktersorra kerestem rá (a „.*” kódolja a nem specifikált karaktereket), hogy a lehető legtöbb releváns találatot kinyerjem (a nem ’annyira’ jelentésű találatokat eltávolítottam az adatsorból). A TMK és a KED teljes egészében normalizált, így elegendő volt a normalizált szóalakra keresni.

Mindhárom adatsor esetében el kellett távolítani a többszörös mennyiségeket követő előfordulásokat: *száz(szor) annyira*. Emellett a szélsőséges helyzetek, állapotok bekövetkezését felvezető *annyira lett, van, volt, jutott* típusú szerkezetekben sem közvetlenül az alaptag intenzitását jelöli az *annyira*, például: *Es Tranquillinos fejedelmet hýwaak ebeedre es az hall” (sic!) tetemee akada meg*

⁵ Úgynevezett „X-generációs”, azaz nagyjából az 1980-as években feltűnt, de történeti szempontból egyelőre kevésbé vizsgált jelenségek, például: *I’m so not into chemistry* ’Annyira nem vagyok oda a kémiaiért’.

⁶ Transzparens névmási eredetű fokozó az *annyira* mellett az *ily ~ ilyen, oly ~ olyan* is (lásd még S. Hámosi 2008: 102–103). Az etimológiai szótárak (TESz., ÚESz.) szerint az *igen* is névmási eredetű, azonban már az első adatai is fokozó szerepűek (sőt a korpuszadatok alapján évszázadokon át a domináns fokozó szerepét tölti be, lásd Varga 2024), így az ómagyar korszaknál korábban, a nyelvemlékes kor előtt lexikalizálódhatott. A TMK és a KED alapján az *ily ~ ilyen* fokozó szerepben viszonylag ritka, viszont alig adatolható rezultatív szerkezetben (8/368 adat), míg az *oly ~ olyan* rendszeresen előfordul rezultatív (229/788 adat), valamint hasonlító viszonyban is (193/788 adat).

torkan / es anneera leen dolga hogý eeffely koron ký mwleek (ÓMK, ÉrdyK.), az Erdős Menyecske Leanyanak az magok kis kutyaja Nagy Jánosné képiben az nyakaban ugrot, annak utána, eczaka **anyira jutott** az Menyecske, *hogý az Párnát is rágta* (TMK, Bosz. 145.). Így az érintett találatokat is kizártam az elemzésből (az ÓMK esetében ez 11, a TMK és KED esetében összesen 80 fölötti előfordulást jelent).

Az adatok címkézése arra irányult, hogy a fokozó *annyira* milyen mondat szerkezetnek a része: megkülönböztettem a beágyazott és a független tagmondatokat. Mindkét szerkezet típus további alcsoportokra osztható: a független tagmondaton belül aszerint, hogy mellérendelés része-e, vagy pedig egyszerű mondatban jelenik meg. A szerkezetileg beágyazotton belül pedig a sajátos jelentéstartalomba tartozó előfordulások elkülöníthetők a tartalomkifejtő *hogý* kötőszós (tipikusan, de nem kizárólag alanyi és tárgyi alárendelés) és vonatkozó névmási alárendeléstől (24–27. példák). A sajátos jelentéstartalmon belül a következők bizonyultak rendszeresnek:

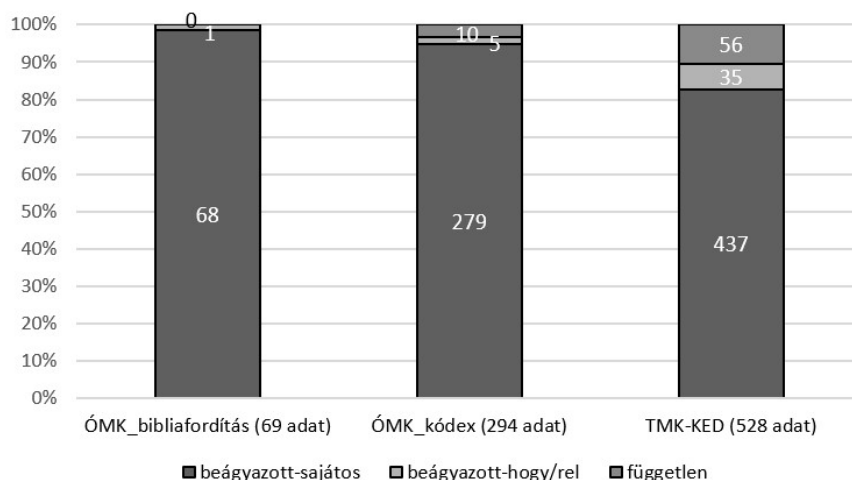
- feltételes (*ha annyira p, akkor q*; (23) példa);
- hasonlító fokhatározói (*amennyire p, annyira q*; (16) példa);
- hasonlító (*annyira p, mint*; 17–20. példák);
- rezultatív (*annyira p, hogý q*; 13–15. példák).

(13) *Vala ég vitez, ki annýra atta vala o magat ez velagi eletnek, hogý istenröl semmit nem gondolkdik (sic!) vala.* (ÓMK, BodK.)

(14) *Es jme angeloknak nagy fokfaga nagy herte lenfeggel jevuen · az baluant az kevlabban evzve tevreek annera hog chak egy kys reez fem leleteek meg benne* (ÓMK, CornK.)

(15) *katerýna hws eteltewl : mýndenestewl meg tartoztata magat mýnd ez wýlagban elteýglen bort wýzzel annera elegit wala hogi az bornak ýzet ew ýllatýawaal ewzwee el weztý wala* (ÓMK, ÉrsK.)

Emellett, ha szükséges volt, egyéb szerkezeti és pragmatikai információkkal is elláttam az adatsort, például ha kérdő vagy tagadó mondatban jelent meg az adott előfordulás, valamint ha többféle értelmezés lehetséges, felvetve az átértékelődés lehetőségét (részletesen lásd 5. pont). A korpuszadatok megoszlása az 1. ábrán látható (az ÓMK levelekből származó tíz adatát külön nem ábrázoltam, egy adat kivételével mind beágyazott, ezen belül nyolc adat rezultatív, egy pedig tartalomkifejtő *hogý* kötőszós).

1. ábra: A fokozó *annyira* megoszlása a mondat szerkezete szerint történeti korpuszokban

Mind az ómagyar kódexadatok és középmagyar kori bibliafordítások, mind a középmagyar előnyelvközeli adatok esetében dominánsnak bizonyult a beágyazott szerkesztésmód (az ÓMK forrásaiban 95% és afölött, a TMK és KED anyagában összesen 89%). Azon belül is kiemelkedik a sajátos jelentéstartalom és főként a rezultatív viszony: a bibliafordításokban 67/69 adat, a kódexek beágyazott előfordulásainak 85%-a (238 adat); a TMK és KED anyagában összesen 390 adat (82%). Emellett az ómagyar korszakban fordult elő viszonylagos rendszerességgel a hasonlító fokhatározói szerepű *annyira* (26 adat, (16) példa), valamint a hasonlító viszony (13 adat, (17) példa):

(16) *hizedee atiam azt . hogi valaki **annera munkalkogiek menere** hite vagion.*
(ÓMK, VirgK.)

(17) *ennen magam nem zenwedhetlek el tyteketh, merth az thy Vratok yftenteth [sic!] **anneera megh fokafoytot** tyteketh **mynth** az eghnek zamlalhatatlan cyllaghy* (ÓMK, JordK.)

Utóbbi a középmagyar kori forrásokban is teret kap (32 adat), ritkán állítás (18), inkább tagadás részeként (19–20). Az utóbbiak egy része már a korszakban átértékelődik, jelentése a kizáró ellentét irányába mutat (37–38).

(18) *magam dolgárul sokat gondolkoztam, mert ha én gondolhatnám, hogy bi-rodalma nem lesz állandó, **annyira kerülném, mint** Makó Jerusálemtül* (Bark. 113., TMK)

(19) *az szegény Anyámtulis azt hallottam hogy az Doctorok **nem értenek annyira** az Aszonyi állatok között ualo nyaualyához **mjnt** az Aszony emberek.* (LobkPopp. 38., TMK)

(20) *amint azelőtt ennek szerzésében nem a külső hasznót nézte az eklézsia (mert ezaránt **nem annyira** az eklézsia, **mint** tiszteletes Sárpataki uram vötte, ha vötte hasznát)* (KED, Tótfalusi Kis Miklós)

A rezultatív viszony pedig más alárendeléssel kifejezett körülménybe ágyazva is megjelenhet, beleértve a tartalomkifejtést:

(21) *És bizony az, hogy meg betegült vala, **annyéra hogy** kezel volna halálhoz: De az Iften könyörült rayta* (ÓMK, Heltai)

Előfordul, hogy a szövegösszefüggés alapján érzékelhető bizonyos következmény, amely a megfogalmazás miatt átértékelődik, a (22) példában épp időviszonyítást (*mihelyt*) kifejezve ('annyira [= jónak, egészségesnek] ismerem a szememet[, hogy elmehetek]'):

(22) *mék mekvárom egynihány napon itt Sárvárrott, hogy jobboljon az szemem, mihelt **annyira esmerem** az szememet, nem késem **elmegek** az Kd parancsolagya szerént Leukára.* (TMK, Nád. p. 104–105)

Máshol feltételes viszonyba ágyazva implikálódik következmény, jöllehet ezúttal az *annyira* a költség nagy mennyiségét jelöli, nem az eddig látott módon intenzifikál: 'ha költségem annyira érkeznek – ha akkora (nagy) összeg érkezne –, hogy tudnék belőle egy disszertációt defendálni [akkor megtenném]':

(23) *addig pedig itt mulatván ha költségem **annyira érkeznek** én jo szivel edgi Dissertatiot **defendálnék*** (TMK, Peregr1. 79.)

A (22–23) példák olyan kontextusokat tartalmaznak, ahol a rezultatív viszony, ha nem is számolódik fel, háttérbe kerül a szövegkörnyezetben kifejtett egyéb körülmények hatására – a mondat szerkezete viszont beágyazott marad.

A középmagyar kori adatok alapján rendszerezesebb, de korábban sem teljesen példátlan, hogy az *annyira* és alaptagja elsősorban tárgyi (24–26) vagy alanyi (27) alárendelés részeként jelenik meg, azaz szerkezeti értelemben beágyazottak, de az *annyira* jelentése független abban a tekintetben, hogy egyértelműen mértéket jelöl anélkül, hogy a szerkezet különösebben befolyásolná az értelmezést. Az ómagyar kódexekben és középmagyar kori bibliafordításokban ritkább, az élőnyelvközi forrásokból ugyanakkor rendszerezesebben adathozható (lásd 1. ábra), például:

(24) *Mynd az fok nep varyak vala Zakariafth, es czodallyak vala, hoĝ **annera kefnék** hw az templomban.* (ÓMK, JordK.)

(25) *Es a' nép vária vala Zachariáft, Es czodállýac vala, hogy a' templomba **annyéra kéfnék*** (ÓMK, Heltai)

(26) *Hogy **annyira emlegetik** az Méltóságos Aszonyok otlétemet, ne csudálja Kegyelmed.* (TMK, Bark. 173.)

(27) *Honnan való, avagy minemő emberek vagytok, **kik engem' annyira boszszontotok?*** (Dugonics: Menekmus, KED)

E típusban a mondatok egy része tagadó (6/35 adat), csak egy példát hozva:

(28) *Már **nem annyira** búsulok, hogy Szent Kristina napján Egerben nem lehettem, hogy értem, Kegyelmed is nem reménli odamehetését.* (Bark. 257.)

Az *annyira* fokozó használata a fenti példák esetében nem kétséges, jöllehet az azonosító jellegű, közös-kölcsönös tudásra épülő rámutatást sem nélkülözi, azaz inkább 'oly(an) nagyon' értelmű, nem önmagában 'nagyon' jelentésű. Mindenesetre a példák alapján a tartalomkifejtő (*hog*y kötőszós) és a vonatkozó kötőszót tartalmazó alárendelés is lehetett forrása az *annyira* + alaptag kevésbé beágyazott használatainak (lásd még 5. pont).

A kódexadatokat tekintve a függetlenként besorolt előfordulások mellérendelés részei:

(29) *mýert hog pogan votam az en hittetlensegómne mýatta vtet nem esmertem annera · **ezert nem vagoc Annera ala vettetvén** · de maga en- az en kenaimat teneköd meg nem mondhatom minemv keservsegös kenokat senvedok* (ÓMK, ÉrsK.)

(30) *Mert doctoroc uadnac ot azoc iol tudýac: l (sic!) uégézec : azert hogi be mennenec : irsalumba **es annera meg erössolenec xpústnac zeretitébe: iol lehet** igen iol tudiac : uala czazarnac : paranczolatiat hog mel' ember : egeb czazart auag : kýralt neuezne romaý czazarnal : legottan feien : maradna : Azert monga arañ zaíu zent Ianos : el czodalcozuan : ez zent kýraliocon : Nem tudiac :- uala · ę · ez kýralioc hog irsalumba orzagol uala* (ÓMK, DebrK.)

Többféle értelmezést tesz lehetővé az a négy szövegrész, amelyben átmenetet mutat a következményes és a következtető viszony (jelenleg az utóbbit valószínűsítve a szerkezetileg független csoportba kerültek). Az *úgyhog*y olvasatú elemek következményes 'úgy, hogy' szerkezetként, nem mondatrészkifejtő következményes kötőszóként 'úgyhog'y', illetőleg már következtető kötőszóként lexikalizálódva értelmezhetők 'úgyhog'y' jelentésben – az összeforrottság és így az átértékelődés mértéke a korszakban változó mintázatokat mutat (lásd például Haader 1995: 625, 646, Rácz 1995: 699–700). Például:

(31) *gengesegös orchamnak zep zýnet seteth homalyóssag beborultavala Es minden en zepsegöm en bennem az **annera meg alutvala / Vghog** / semmi nemű zepseg en bennem nem vala* (ÓMK, VirgK.)

(32) *o neeky tes te zep tÿzta Es o benne : belewl wÿla gossÿtÿ zewwetnek jÿsten-nek fÿa az **annera zeb wala** Es fenesb azkoron zwz marÿa **wgh hogh** Io-seph megh nem esmerÿ wala az wÿlagossagnak fenetwl (ÓMK, ÉrsK.)*

(33) *oklÿkkel Es jÿghen kemenÿ wezzokel erÿssen werÿk wala Es ezenkepen mÿnd az o Dragalathos thagÿ **Annera megh farattak wala wgy Hogÿ** Sem eggÿk az masÿkath nÿ segelhetÿ uala (ÓMK, ÉrsK.)*

A szerkezetileg és szemantikai értelemben sem beágyazott előfordulásokra térve, a feldolgozott középmagyar forrásokban az *annyira* rendszeresen előfordul mellérendelésben; a TMK és a KED anyagában ez összesen 56 adatot jelent. Hozzá kell tenni, hogy az okhatározás és a magyarázat között nem mutatkozott éles határ: a (36)-os példában *mert* helyett *ugyanis* vagy hasonló magyarázó kapcsolóelem is szerepelhetne (lásd még a kódexirodalom alapján Károly 1995: 775, Haader 2003: 541–543), például:⁷

(34) *Sem az dögösség it is udvar táján **nem anyira forog, s** az cselédimmal való társalkodás sem leszen. (TMK, Bark. 245.)*

(35) *arra fogtak hogj kárt töt a kertben, de nem talaltatott semmi kar a kertben ugjan csak **annyira sindet az egjik tehene, az utan** meg dögölt (TMK, Bosz. 57.)*

(36) *Im, en megyec el, **mert** engemet **meg sem anyira vtal** (KED, Theophania)*

A tagadó mondatbeli előfordulások mintegy 40%-a szerkezetileg független. Nemcsak a kapcsolatos mellérendelés, hanem például kizáró ellentét is teret kap, ahol az *annyira* 'kifejezetten' jelentésű, azaz inkább a beszélői viszonyulást nyomatékosítja:

(37) ***Nem anyira** kell nékem neheztellenem az idegenekre, akik engem nem esmértek, és nem tudták, kivel cselekszik azt, **hanem** tovább vizsgálom az okát és hogy annak is ökegyelmek voltak okai, majd megmutogatom (KED, Tótfalusi Kis Miklós)*

(38) *Magam is már **nem anyira betegeskedem, hanem** a fejem tetejének a fájása az ugyan gyakran megvan. (TMK, Bark. 32.)*

Emellett a középmagyar kori adatok alapján a fokozó *annyira* idézet részeként, önálló kérdő mondatban fordul elő többször, kérdőszava a *miért* (4 adat), például:

⁷ A két korpusz eltérő terjedelme miatt a regisztersajátosság szerinti megoszlás csak tájékoztató jellegű: a legtöbb adat a boszorkányperekéből származik, 26/301 adat, a szövegtípuson belüli aránya tehát alacsony (8%); ezt követik a levelek 149 adatból 18-szor (12%), míg a drámákban a 24 adatból 8-szor (33%), az emlékiratokban 54 adatból 4-szer (7%) fordul elő az *annyira* független szerkezetekben.

- (39) *tehát panasolván nyavalyáját, azon pogácsátul, holot edgyik sem vitett azon Aszszonnak **miért** kellett **őket annyira meg rontani**;* (TMK, Bosz. 13.)
- (40) *arra az Padisne mas aszszonnak azt mondotta **miert nyitotta föll annyira az száiat*** (TMK, Bosz. 258.)
- (41) *Igen sötét homályba borultnak látszatik az orcád, **Miért távoza el annyira tőled a férjed?*** (KED, Dugonics, Menekmus, 1766)

Ezzel együtt a korpuszadatokban talált legkorábbi teljesen önálló mondatbeli előfordulásban tagadva jelenik meg:

- (42) *ACHASTES: El hozták é az étket? MUSZURD: El, Nghos Uram.
GAUDE: Mind illyen szük üdőben **sem bolondultam meg annyira.**
ACHASTA: Kést, vidlát eő kegjelmének.* (KED, Actio Curiosa)

Az alaptag szófaját tekintve egységes a kép, az adatok zömében ugyanis az *annyira* igéket, igeneves szerkezeteket fokoz, illetőleg összetett állítmányokat (mindkét korpuszban az adatok több mint 95%-át; az adatok egy része hátravetett előfordulás, amelyek a teljes eseményre referálnak, az ÖMK esetében 187 adat, TMK és a KED esetében összesen 64 adat). Ezzel együtt nem teljesen példátlan a jelzői szerkezet részeként már a 16–18. században sem, ekkor azonban az *annyira* és a *való* együttesen fejez ki mértéket 'akkora, annyira nagy' értelemben:

- (43) *En= is eret akarnék magamon vágatnj uéle ez Jöuendö szombaton auagy vasárnap ha **annjra ualo ereje** Lenne* (TMK, LobkPopp. 21.)
- (44) *Avagy nem tudodé, hogy Aszonyallatnak **nincs annyira valo okosságha.**
Az Istenek a' férfiakat teöbbs okossággal aldották megh* (KED, Constantinus és Victoria)

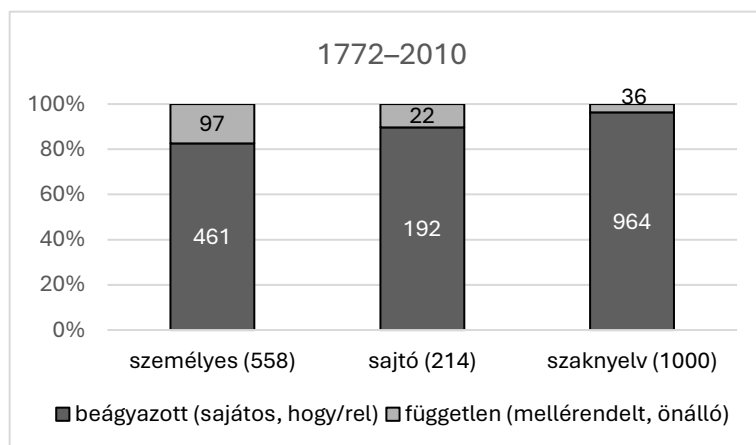
A pragmatikai megerősödést, grammatikalizálódott jelleget mutatja, hogy a középnyelvi magyar adatok közül a kérdések és a tagadott előfordulások nagyobb része volt szerkezeti értelemben is független, akár egyszerű mondat. A korszakban a korpuszadatok alapján összességében a rezultatív (kisebb mértékben a hasonlító) viszonyban domináns az *annyira*, jóllehet megfigyelhetők voltak olyan kontextusok, ahol ezek a viszonyok háttérbe szorultak, átértékelődtek.

Az adatok tágabb kontextusba helyezéséhez időben is szükséges kiterjeszteni a vizsgálatot, így a továbbiakban az 1772 utáni forrásokra térek rá.

4. Az *annyira* szerkezeti alakulása az MTSZ és az MNSZ2 alapján

Az új- és újabb magyar kor feltárásához egyaránt gyűjtöttem adatokat az MTSZ informálisabb (leveleket, emlékiratokat tartalmazó személyes) és formálisabb (sajtó, szaknyelv) alkorpuszából; az első két regiszter esetében az összes *annyira* előfordulást kigyűjtöttem (személyes: 558, sajtó: 214 adat). A szaknyelvi alkorpuszból pedig 200-as mintákat vettem a 18. század végéről, valamint a 19. és 20.

század első és második feléből (összesen 1000 releváns találatot).⁸ Egyfelől a beágyazott és független környezetek arányát hasonlítottam össze (2. ábra), másfelől ezúttal is felosztottam az eredményt mondattípusok szerint.

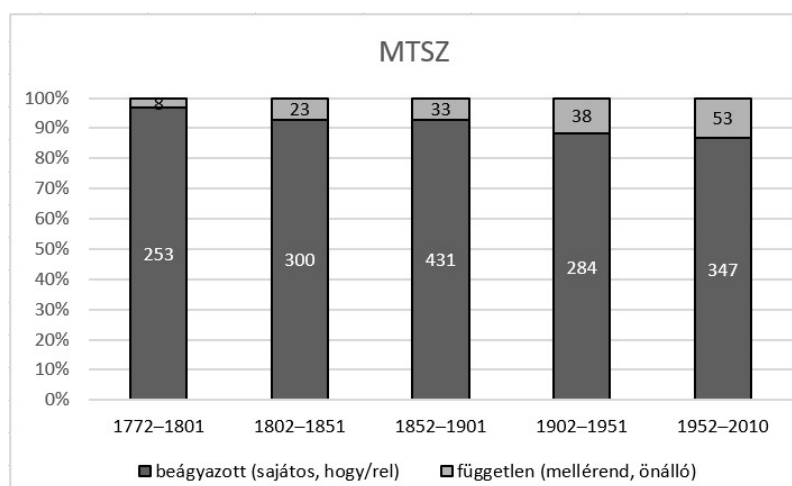
2. ábra: A fokozó *annyira* előfordulási aránya beágyazott és független szerkezetekben az MTSZ vizsgált alkorpuszaiban

A feldolgozott adatsorok alapján továbbra is domináns az *annyira* beágyazott szerkezetekben való előfordulása. A rezultatív viszony teszi ki a személyes alkorpusz beágyazott adatainak 75%-át (309/412 adat), a sajtóban a 78%-át (150/192 beágyazott adat), míg a szaknyelvben összesen csak 52%-ot (505/964 beágyazott adat). Az utóbbi szövegtípusban kap jelentős teret a hasonlítás, elsősorban tagadás részeként (295 adat):

- (45) *A mellett kerüljünk, a mennyire csak lehet, minden ismétlést, mert **nincs** mi a hallgatót **annyira** untatná és kifárasztaná **mint** e hiba.* (MTSZ, 1863)
- (46) *Azért regényei inkább gúnyorok s tanköltemények, mert lazúl összefüggesztett történetei **nem annyira** magokért, **mint** a politikai és erkölcsi tanulságért vannak* (MTSZ, 1864)

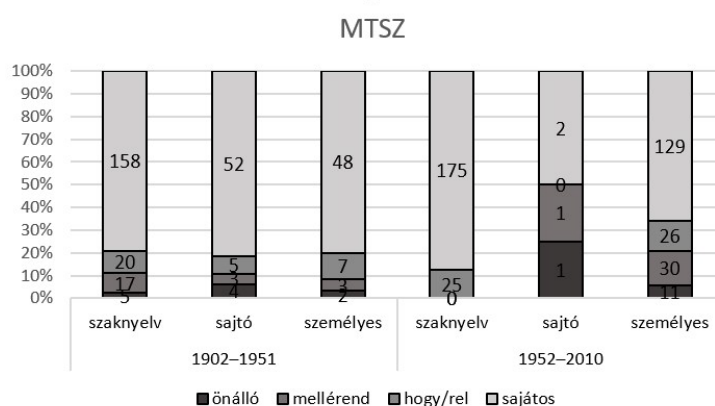
Időben nem nem kiegyensúlyozott a feldolgozott forrásmennyiség, de az egyes szűkebb időszakokat összevetve megfigyelhető a független környezetek arányának változása. A 20. század során valamivel nagyobb teret nyer a szerkezetileg nem beágyazott megformálás, de arányaiban még mindig ritkának mutatkozik (kevesebb mint 15%-os a részesedése, 3. ábra).

⁸ Továbbra is adatolható ugyanis – főként a 19. század során – a határpontot és azzal kapcsolatban következményt, nem pedig intenzitást jelölő *annyira jut, annyira visz, annyira megy* típus, amelyeket kizártam a vizsgálatból.

3. ábra: A fokozó *annyira* időbeli megoszlása beágyazott és független szerkezetek szerint

Az egyes szövegtípusok lehetséges hatását tekintve azt mondhatjuk, hogy összességében a személyes alkorpuszban gyakoribbak a független előfordulások a 20. század második felétől – a sajtó alkorpuszban túl csekélyek az adatszámok, a szaknyelvben pedig nem jellemző a független szerkezetekben előforduló *annyira* (4. ábra).

4. ábra: A fokozó *annyira* beágyazott és független szerkezet típusok szerinti megoszlása a vizsgált szövegtípusokban a 20. század során

A mondat típusok szerinti bontás megerősíti a fenti megfigyelést, az önálló egyszerű mondat részeként szereplő és a mellérendelt tagmondatban megjelenő fokozó

szerepű *annyira* összességében a személyes alkorpuszt jellemzi, míg a szaknyelvben ritkább a fokozó *annyira* kevésbé beágyazott mondatokban.

Továbbra is megfigyelhető az, hogy az *annyira* kérdés részeként jelenik meg önálló mondatokban, nemcsak *miért* és kiegészítendő (47–48), hanem eldöntendő kérdés részeként is (49–50). Különösen az utóbbiakban kerül előtérbe az *annyira* 'nagyon' értelmű használata, jóllehet a szövegelőzményre és a közös-kölcsönös tudás egyes részleteire vonatkozó rámutatást nem nélkülözi:

- (47) *Miért gyűlölt annyira? Talán szemtelen voltam, nem egészen tisztelet-tudó?* (MTSZ, 1941)
- (48) *Ki hallott pedig valaha ilyen tűzről? mitsoda tűznek lángja érne annyira fel?* (MTSZ, 1803)
- (49) *a lap a hírhez nem fűz se tiltakozó, se magyarázó kommentárt. Annyira megszokott volna Németországban az iskolasztrájk?* (MTSZ, 1928)
- (50) *Találkozunk. – Mi volt tegnap este? – kérdi azonnal. – Annyira izgatja ez magát, Miklós? – Hogy a fenébe ne!* (MTSZ, 1973)

A függetlenebb környezetben megjelenő *annyira* előfordulások esetében érdemes kitérni arra, hogy van-e összefüggés az alaptag szófaja és a tágabb környezet között. Továbbra is az igei (és igenévi) alaptagok dominálnak (98/155 adat), a melléknévi idővel valamelyes teret nyernek (37/155 adat, ebből 24 adat 1901 utáni), a fennmaradó alaptagok pedig birtokos (51), névutós (52–53) és határozóragot tartalmazó névszói szerkezetek (54):

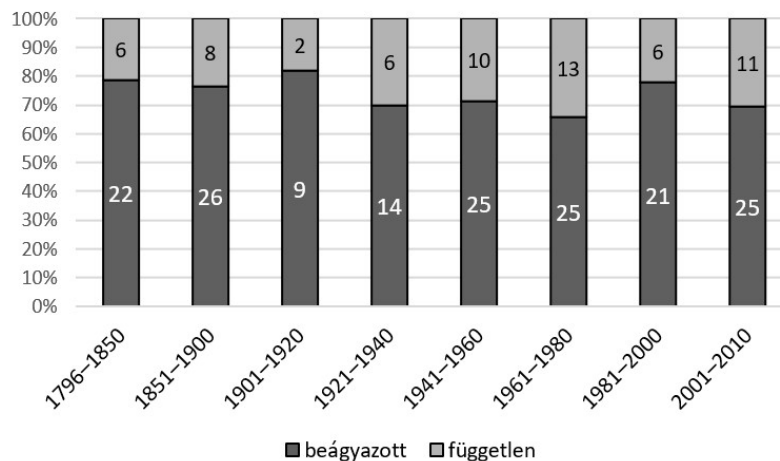
- (51) *Talán nem is igaz, hiszen olyan fiatal vagyok, annyi élni valóm van még, annyira az életé vagyok* (MTSZ, 1902)
- (52) *Minden indus nemzetségnek első szüksége a tűz, melyet egész éjszakán-kint lobogni hagynak és nem annyira a hideg ellen, melyet ruhahijányok még hathatósabbá tesz, hanem a vadállatok elűzése végett* (MTSZ, 1834)
- (53) *Leírhatatlan levertséggel érkezett, nem annyira az út fáradalmi miatt (sokat gyalogolt is), hanem a szabadságharc azon nagy veresége miatt, hogy* (MTSZ, 1900)
- (54) *Ellenségei azok, melyek más hasonló parti madaraké. Nem annyira húsáért, mely nem különös jó ízű, hanem tojásai végett, mely ritka nyalánkság, kedveltetik* (MTSZ, 1829)

Az *annyira* jelzők előtt elsősorban mondatrészkifejtő alárendelésben (55–56) és az önálló egyszerű mondatokban (57–59) adatolható, összesen 13 adat. Például:

- (55) *Tehát annyira óhajtott édes Hazámnak látása, midőn mindenfelől örömet várnék, ily sok keserűséggel nagyon elegyítve* (MTSZ, 1788)

- (56) *Tán sokat is fecsegek már? De köszönje ön magának, hogy megajándékozván engem **annyira becses bizalmával**, tán untatom is mindenféle be-
szédekkel.* (MTSZ, 1844)
- (57) *Dánia is támadó és védő szerződésre lépett Franciaországgal. Íme, itt va-
gyunk az önkénytelen és **annyira rettegett gravitatio** küszöbén az orosz
felé.* (MTSZ, 1859)
- (58) *ezenfelül Hollandindiában terem a nálunk is **annyira kedvelt** füszer, a
bors.* (MTSZ, 1942)
- (59) *kezdjük egy **nem annyira kellemetes** témával* (MTSZ, 2007)

Kiegészítésként az *annyira* teljes adatsorának kollokációs listájából kigyűjtöttem a leggyakoribb melléknévi és határozószói alaptagok találatait: *fontos, magasztalt, jellemző, szükséges, különböző, érdekes, idegen, biztos, szép, igaz, jó, rossz, természetes, nagy, jól, közel*. A felsoroltak sem számítanak kifejezetten gyakorinak a korpuszban, összesítve 228 adat vizsgálható. A magukban álló egyszerű mondatbeli előfordulások továbbra is ritkák, összesen 27 adat, a leggyakoribb a *jellemző* (7 adat); mellérendelés részeként összesen 35 adat jelent meg, a legtöbbször az *idegen* (5 adat) és a *szép* (4 adat). Az idő előrehaladtával nem mutatható ki jelentősebb aránybeli növekedés (5. ábra).

5. ábra: Nem igei alaptagokat fokozó *annyira* aránya megoszlása szerkezettypusok szerint

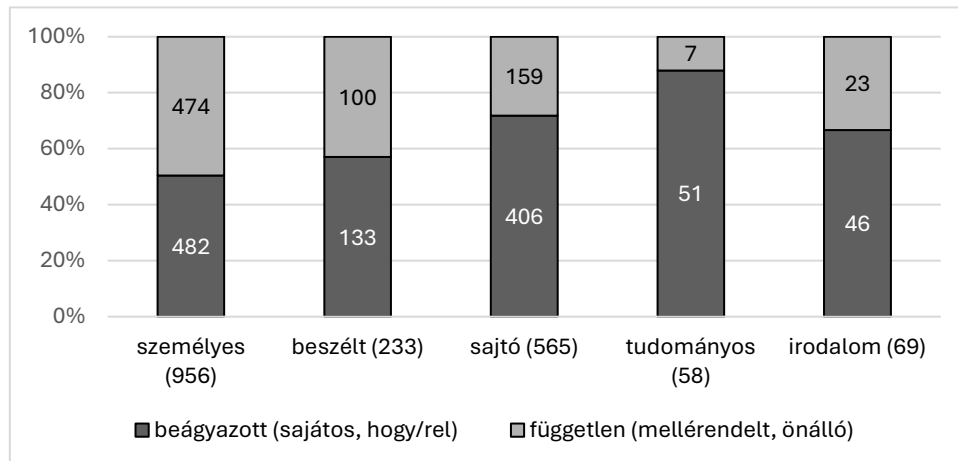
A csekély részesedést ugyanakkor az is magyarázhatja, hogy az adatok zöme a szaknyelvből (126/228 adat) és a szépirodalomból származik (a források egy része

nem tartalmaz erre vonatkozó metaadatot, de a szerző és a cím alapján összesen 90/228 adat azonosítható irodalmiként). Néhány példát hozva az *annyira* önálló, egyszerű mondatban való előfordulására:

- (60) *Hát az **annyira magasztalt** híres Kolozsváron sincsenek magyarok! így sohajt fel elsőbben, de csak hamar bellebb érve, a hidnál magyarokra talál.* (MTSZ, 1837)
- (61) *Tanodáinkban – hála a dícséretes szorgalmú s a kor igényeit megértő tanároknak – divatba jöttek az **annyira szükséges**, az **annyira korszerű** szavak.* (MTSZ, 1849)
- (62) *egész igazságot kimondva, mindenkinek kötelessége életébe szőnie, ha ember, és e névre érdemesíteni akarja magát. Különben a szegény leánynak azon **annyira magasztalt** békéje sem lesz meg.* (MTSZ, 1872)
- (63) *Az udvar szelleme kiválólag magyar lévén: meg nem tagadható a fajunkat **annyira jellemző** keleti fényűzést sem.* (MTSZ, 1885)

Részösszegzésként elmondható, hogy az MTSZ feldolgozott adatai alapján a 20. század során az *annyira* valamivel gyakoribbá válik mellérendelt és egyszerű mondatokban, de utóbbiak részesedése továbbra is csekélynek mutatkozik. A személyes forrásokban valamelyest gyakoribb a függetlenebb szerkesztésmód, főként a szaknyelvhez viszonyítva, ahol a beágyazott előfordulások, különösen a rezultatív és a hasonlító mondatok dominálnak. A leggyakoribb nem igei alaptagok külön vizsgálata alapján a függetlenebb előfordulások részesedése magasabb, mint a főként ígéket tartalmazó adatsoroké, de jelentős különbségekről a csekély adatszámok miatt nem beszélhetünk.

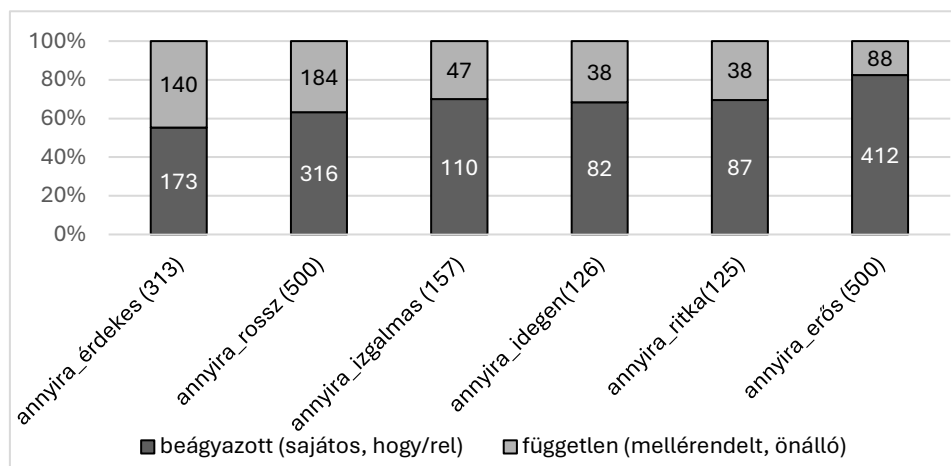
A közelmúlt részletesebb vizsgálatához az MNSZ2 korpuszára is kiterjesztettem a vizsgálatot, célzottan keresve bizonyos alaptagokra, együttállásokra. Erre egyfelől a magas adatszám és a kézi feldolgozás korlátai miatt volt szükség, másfelől a hétköznapi nyelvhasználat alapján feltételezhető, hogy egyes fokozó + alaptag együttállások gyakrabban jelennek meg a független szerkezetben, mint mások. Ilyen többek között az *annyira jó*, amelyeknek előfordulásaira öt alkorpusból gyűjtöttem az adatokat, a mondat szerkezeti megoszlásuk a 6. ábrán látható.

6. ábra: Az *annyira jó* megoszlása szerkezet szerint az MNSZ2 alkorpuszaiban

A személyes alkorpuszban a szerkezetileg független és a beágyazott környezetek az *annyira jó* esetében közel megegyező arányúak (49% vs. 51%), ahogy a beszélt alkorpuszban sem jelentéktelen az előbbi részesedése (43%). A viszonylag csekély adatszámmal adatolható *annyira jók* a személyes alkorpuszban már jóval gyakoribb független, mint beágyazott szerkezetben (50/81 adat, 62%), míg a sajtó alkorpuszban a független előfordulások részesedése kisebb (30/73, 41%), mint a beágyazotté (utóbbi kollokáció a beszélt, a szépirodalmi és a tudományos alkorpuszban szórványos).

A további együttállásokat az *annyira rossz* és az *annyira erős* 500-as mintája alapján, valamint az *annyira érdekes, izgalmas, idegen* és a *ritka* teljes találati listája alapján vizsgáltam, kiszűrve a duplumokat. A legnagyobb arányban az *érdekes*, a legkisebben az *erős* szerepelt független szerkezettel a korpuszban (a megoszlás a 7. ábrán látható).

7. ábra: Az *annyira* és néhány alaptagjának megoszlása beágyazott szerkezetek szerint

Az egyes vizsgált kollokációk szerkezetileg független előfordulásain belül eltérő arányban jelent meg az *annyira* egyszerű mondatokban. Az *annyira jó* személyes alkorpuszbeli adatainak 35%-a ilyen (165 adat; a teljes adatszámot tekintve sem jelentéktelen, annak 17%-a). A többiben jóval kisebb az aránya, kivéve a szép-irodalmi alkorpuszt, ahol 39%-os részesedésű, az adatszám azonban igencsak csekély (9/23 adat). Az *annyira rossz* adatait tekintve is magas az egyszerű mondatbeli előfordulások részesedése a független előfordulásokon belül (32%, 59 adat); kisebb mértékben, de az *annyira érdekes* esetében sem jelentéktelen (26%-a, 37 adat). A duplumok kiszűrése után az *annyira gáz* csekély számmal adatolható, de az előfordulások több mint fele független (56% a teljes adatszámot nézve, 38/68 adat, ezen belül 26% az egyszerű mondatok aránya). Főként a fórumszövegeket jellemzi az, hogy az *annyira*-t tartalmazó megnyilatkozás nagyon rövid, így ezekben az esetekben a rámutató jelleg ritkán azonosítható explicite a diskurzus valamely korábbi szegmensként (64), inkább a résztvevők közös, kölcsönös tudásához, közös alapjához kapcsolódik. Például:

(64) A következő szezon **még** jobb lesz! 2013-12-09 [név] **Még?** Mért az ide *annyira jó* volt? (MNSZ2, #255111396)

(65) [név] *Annyira igaz*!! 2013-07-29 [név] *annyira elegem van* – 2013-07-29 [név] *Annyira jó ez a zene* : \$ (MNSZ2, #183131016)

(66) *Annyira csodálatosak a színek ... a hangulata ... úgy minden együtt!* 2013-09-15 [név] *annyira jó volt látni* (MNSZ2, #210087416)

Az *annyira* továbbra is eldöntendő kérdésben gyakoribb (az összes kérdésbeli előfordulás 62%-a ilyen, 34/55 adat), például:

(67) *CLODIUS (a cserepekkal labdázik) Az **annyira** érdekes? – Hogy poharakat vagdostok egymáshoz? CATULLUS (ránéz) Ha tudni akarod – nagyon érdekes!* (MNSZ2, #17447956)

(68) *vivátolják a fent nevezett várost, lakóit, utcáit, stb. **Annyira jó** hely az a London? Vagy **annyira rossz** hely ez itt??* (MNSZ2, #408221454)

A tagadó mondatokban való előfordulása kapcsán érdemes reflektálni a fokozó és a tagadószó sorrendjére. A korpuszadatok alapján domináns a *nem annyira ~ sem annyira* sorrend, de szórványosan adatolható a fordított, *annyira nem ~ sem* sorrend is, amely kifejezetten a független környezeteket jellemzi. Feltehető, hogy egy, a szóbeliséget reprezentáló korpuszban az utóbbi részesedése nagyobb lenne.

(69) *A krumpli természetesen a szokásos mirelit fajta volt, ahogy sajnos a hamburger hús is. Nem volt különösebben jó, de **annyira rossz sem*** (MNSZ2, #258860453)

(70) *A mai napról már reggel előre eldöntöttem, hogy borzalmas lesz ahhoz képest **annyira rossz nem volt*** (MNSZ2, #215126214)

(71) *nincs arany lőszere és **annyira jó** játékos **sem vagyok*** (MNSZ2, #188663872)

A vizsgált együttállások független szerkezetekben való előfordulása a személyes mellett elsősorban a beszélt és a sajtó alkorpuszból mutatható ki. Az eddigi célzott keresések alapján úgy tűnik, egyes alaptagokkal kollokálódva – ilyen a *jó, rossz, gáz* – valóban hajlamosabb az *annyira* kevésbé beágyazott környezetekben megjelenni, főként az informális regiszterben. A kérdés részletesebb vizsgálatához további kollokációk bevonására lesz szükség – a kutatás egy későbbi szakaszában.

5. Fokozó *annyira* független(edő) szerkezetekben

Az alábbiakban olyan szerkezeti mintázatokat és azokhoz kapcsolódó szemantikai-pragmatikai átértékelődéseket mutatok be, amelyekben teret kaphatott az *annyira* pragmatikai erősödése. Arra a vizsgálat nem vállalkozik, hogy egy olyan grammatikalizációs láncolatot vázoljon fel, amelynek kezdetén az *annyira* a tipikusan beágyazott környezetekben, mint a rezultatív viszony, szerkezeti változás nélkül átértékelődhetett. A történeti adatok ugyanis az eddigi feltárások alapján csak azoknak a környezeteknek az azonosítását teszik lehetővé, ahol a szemantikai-pragmatikai változás a megformáláson – tagmondatsorrend, a kötőszók alakulása – is nyomot hagy.

5.1. Következmény vs. mérték

Ahogy az *annyira* korai mértékjelentése kapcsán arról már esett szó, a rezultatív előfordulások egy részében a következmény valójában maga is a felfokozottságot jelöli (*annyira p, hogy nagyon*). A MNSZ2 anyaga alapján ez főként az informális regisztert jellemzi, és a *nagyon* mellett más elemek is kifejezhetik a nagy mértéket – vagy legalábbis az ezzel kapcsolatos beszélői elköteleződést, például:

(72) *A kedvenc könyvemnek annyira jó a zárómondata, hogy csak na!*
(MNSZ2, #168526367)

(73) *ez egy annyira jó poszt lett, hogy ihaj* (MNSZ2, #189816043)

(74) *Már akkor eldöntöttem, hogy ha itt lesz az ideje, akkor meg fogom szedni a fát. Ez szeptember végén meg is történt. Annyira jó illata volt, hogy csak na* (MNSZ2, #242296286)

Nem teljesen példátlan az ellenkező irány sem, amikor épp az intenzitás hiányára hívja fel a figyelmet az *annyira* (ezt pedig megerősíti a *semennyire*):

(75) *Ilyenkor farkaséhség beállta esetén egy jó pékség útközben pont annyira jó megoldás, hogy semennyire* (MNSZ2, #188386389)

A példaként hozott előfordulások azt is felvetik, hogy a forma ellenére a következményesség más kontextusokban is hajlamos lehet felszámolódni – nem is feltétlenül éles a határ az olyan előfordulásokat is szem előtt tartva, mint az alábbiak:

(76) *A rock örök és halhatatlan annyira jó hogy az már hihetetlen* (MNSZ2, #186379942)

(77) *Olyan színe van és annyira jó szabása, hogy nem hiszem el* (MNSZ2, #218600005)

(78) *telefonban természetesen álopszép az autó és annyira jó, hogy ettől jobb nincs is* (MNSZ2, #226441983)

A következményes jelentés felszámolódására ugyanakkor többféle útvonal, mintázat is kínálkozik. Ritka, de nem esetleges (az eddig feldolgozott MNSZ2 adatok között 26 ilyen), hogy bár a tagmondatsorrend támogatná a rezultatív viszonyt, a kötőszó hiányából adódóan laza mellérendelésként, akár újrafogalmazásként, kifejtésként is értelmezhető. Például:

(79) *nem is képzelhettük másként a magyar életet mint az egyszerű falusi nép működésében, a „sugár magas” torony alatt elterülő viskók és szalmafedelű házak alatt, künn a pusztán, melynek véghetlensége keblünk határtalan*

vágyával **annyira összhangzott**, annak megtestesült képmása volt (MTSZ, 1870)

- (80) Talán csak mert nagyon különböző természetűek vagyunk. Vilmos olyan nagyon korrekt, **annyira biztos** a maga dolgában, ő bizonyosan soha sem követett el semmi bolondságot. Én pedig sok bolondságot követtem el (MTSZ, 1921)
- (81) Nekem akkor **annyira idegen** volt minden ezzel kapcsolatos kifejezés, meg szó, nem is értettem a felét sem annak, amit mondtak. (MTSZ, 2003)
- (82) **Annyira jó** az illata a sült makaróninak, nem fogom tudni kívánni, amíg anyu hazaér! (MNSZ2, #253373715)
- (83) És ez már **annyira rossz**, ez az egész, akár mosolyogni is lehet rajta (MNSZ2, #3046003)

Utóbbi változatra és átértékelődésre a középmagyar korszakból is vannak adatok, azok értelmezése ugyanakkor nyitottabb, ugyanis a *hog*y kötőszó elhagyására többféle környezetben volt lehetőség, mint napjainkban (lásd például Gugán 2017). Tekintve, hogy továbbra is gyakori a rezultatív viszony, elsősorban nem annak van jelentősége, hogy a kötőszó kitehető-e az ilyen szerkezetekben, „viszszapótolható-e” – hiszen a rezultatív adatok ilyenek –, hanem annak, hogy időről időre elmarad. Az aszindeton ugyanis jellemzően nyitottabbá teszi az értelmezést és a szerkezetet (a mellérendelés kapcsán lásd például Károly 1995: 769, Papp 1995: 484, Haader 2003: 686–687) Az idézett példák ugyanakkor mellérendelés-ként sorolódtak be a tágabb kontextusuk alapján, amelyeket szintén a felsorolás-szerű, kötőszó nélküli, laza mellérendelő szerkesztésmód jellemez:

- (84) *im ez giel annira ael röttenek almomba, nem tudok houa lenni, vgian rezketek iettembe, csak valami uezedelmet ne ielentene* (KED, Bornemisza)
- (85) *Noha azon uttyában mégh kísérték azon gonosz Személlyek, mind beszillettek hozzá de annyra megh kábult, éppen semmit sem tudott belöle mit szollottak hozzá, abrazattyokbanis semmiképpen megh nem tudta ismerni eöket.* (TMK, Bosz. 266.)

Míg a (84–85)-ös példák legalább többértelműek a tekintetben, hogy a rezultatív viszony mennyire számolódhatott fel bennük, markánsabb, és ugyancsak már a középmagyarban többször előforduló variáns, amikor a szövegrészletben rezultatív viszonyra lehetne számítani (TMK és KED összesen 9 adat). Így a (86) példa esetében: ‘annyira megrettentek tőlem, hogy mind elfutottak’, a (87) példa esetében: ‘annyira öklelőzött és rugódozott, hogy hozzá sem mehettek’, ahogy a továbbiakban is. Míg a (84–85) példákban a tartalomkifejtő *hog*y kötőszót ki lehetett

volna tenni, addig a (86) és az azt követő példákban a tagmondatok sorrendjéből adódóan a *hoggy* megjelenése agrammatikus mondatot eredményezne: „mind elfutottak, annyira megrettentek tőlem, *hoggy*.”, illetve: „mind elfutottak, *hoggy* annyira megrettentek tőlem”. (Utóbbi megoldás akkor lenne grammatikus, ha a *hoggy* nem tartalomkifejtő, hanem ’mert’ értelmű lenne.) Az eltérő tagmondatsorrend és a *hoggy* kötőszó hiánya egyaránt azt jelzik, hogy a mondat értelmezése megváltozik, magyarázó viszonyként értékelődik át. Az eddigi gyűjtések alapján a legkorábbi ilyen adat a 16. századból származik (86).

- (86) *thÿz : egiez melffeldigh nÿnchen ssoholÿ nemessemBer : mÿnd Ely ffwthothak **anÿra megh rethenthek** thwlem* (Klev. 87., Thardassy István levele Bakics Pálhoz, 1530.)
- (87) *nem fejhették, **hozzá sem mehettek, annyira öklelőzött, és rugodozott** hollott azon utzában mellyben lakott a fatens annál Jámborabb tehén sem vólt* (TMK, Bosz. 61.)
- (88) *osztan rea kente a labara, de akkor eiel **nem mert egi szalatis alunnj, anniera felt.*** (TMK, Bosz. 513.)
- (89) *Bonyhára bé-érkezvén a Dajkát két-felől fogva vitték a Szállásomra s mindjárt le-feküött, **annyira el-érte** a Nyavalya.* (KED, Bethlen Kata)
- (90) *Tsak *hoggy* egy mást fel nem falják, **annyira elragadtattak** már dühösségektől.* (KED, Benyák: A megszágyenült)

Az 1772 utáni korpuszadatokban ugyancsak kimutatható ez a változat (MTSZ eddig feldolgozott anyagában 28 adat, MNSZ2-ben összesen 126 adat). A (91) példában látott részletet is meg lehetne konstruálni következményes viszonyként: ’annyira meg vagyok általa bájолva, hogy őt látom mindenben’, de a következményként kifejezett esemény, állapot kerül előtérbe, az *annyirá*-t tartalmazó tagmondat magyarázatként értelmeződik újra, szerkezetileg és szemantikailag független formában, ahogy az ezt követő idézett példákban is:

- (91) *Őtet látom, hallom, érzem mindenben, mindenütt, mindenkor; **annyira meg vagyok általa bájолva.*** (MTSZ, 1796)
- (92) *Az amerikai nagy városokban hétszámra se látni már lovat, **annyira el van terjedve** az autó* (MTSZ, 1919)
- (93) *alig tudtam megállni, hogy ott is kibontakozzak, **annyira jó** téma* (MNSZ2, #163297397)
- (94) *Mindig a versé az elsőség a prózával szemben; a két műfajt nem lehet egy időben művelni, **annyira idegen** a kettő egymástól* (MNSZ2, #487187101)
- (95) *A film felénél kimentünk, **annyira rossz volt*** (MNSZ2, #200043440)

(96) *Tele van az egész borzasztóan kínos poénokkal és a nagy hármas találkozás ... arra nem találok szavakat, **annyira gáz** lett* (MNSZ2, #241739280)

(97) *azt mondotta, hogy ez a törvény olyan, hogy akár a kalapunk mellé is tűzhetjük, **annyira rossz*** (MNSZ2, #399564432)

Időnként a *mert*, mivel vagy a *hiszen* kötőszó egyértelművé is teszi a viszonyt:

(98) *Talán az volna legbölcsebb, ha nem beszélnék. **Hiszen annyira távol esnek** tőlem a divatos törekvések!* (MTSZ, 1910)

(99) *mondta, hogy előző éjszaka alig aludt, **miel annyira aggódott**, hogy mi fog itt ma történni az együttessel a színpadon* (MTSZ, 2006)

(100) *Ő szőnyegszövő lesz, **mert annyira jó** a manipulációs készsége* (MNSZ2, #849590420)

(101) *Az ismerősök és az ismeretlenek is szívesen töltik veled az idejüket, **hiszen annyira jó** a kisugárzásod ma* (MNSZ2, #378455621)

(102) *Gondoltam megörökítem, **mert ANNYIRA izgalmas*** (MNSZ2, #247957165)

(103) *lehet, hogy nem kerülhet sor a választásokra, mert **annyira rossz** a helyzet* (MNSZ2, #130304137)

(104) *a plenáris ülés nem alkalmas arra, hogy itt elkezdjünk kodifikálni, **mert hiszen annyira rossz** ez a törvény* (MNSZ2, #388089771)

Ugyancsak előfordul, hogy a megelőző szövegrészlet más szerkezeti viszonyban tartalmazza a következményt, így a beszélő nem ismétli meg azt a tagmondatot követően, amelyben az *annyira* szerepel, emiatt az szerkezetileg független. A (105) példa esetében: 'alig hordom őket, mert annyira nem érdekel már – hogy hordjam őket', a (106) esetében pedig: 'a zsűri úgy ítélte meg, hogy ő is annyira jó – hogy felléphet'.

(105) *időbe eléggé rámentem az ilyen ritkább dolgokra, és ezek meg is vannak még, de alig hordom őket, **mer annyira nem érdekel** már.* (MTSZ, 1989)

(106) *Szoros kivétalként az idei második helyezett is felléphetett, mert a zsűri úgy ítélte meg, hogy ő is **annyira jó**. És tényleg.* (MNSZ2, #531802486)

Ez a szerkezeti és szemantikai variáns más viszony esetében sem teljesen példátlan, így például hasonlításakor ('most is jól áll, de nem annyira, mint tavaly'):

(107) *Az a ruha, amelyik tavaly rendkívül jól állt, és kissé bő volt, most is jól áll ugyan, de **nem annyira**.* (MTSZ, 2007)

5.2. Hasonítás vs. (kizáró) ellentét

Szórványosan megfigyelhető a tagmondatrend megváltozása és az *annyira* függetlenedése hasonlítás esetében is ('akinek annyira helyén van a szíve, mint nekem'):

- (108) *latinos kollégát szerezhetne ő, ha akarna, de nem akadt életében még egy ilyen emberre mint én, akinek **annyira helyén van a szíve**; éppen ezért kér, fogadjam meg tanácsát* (MTSZ, 1960 e.)

Ahogy a középmagyar adatok között (lásd 19–20. példák), úgy a későbbiekben is viszonylag gyakran jelenik meg az *annyira* hasonlító viszonyban, gyakran tagadott formában, ahol a tagadás nyitottá teszi az értelmezést (az MTSZ feldolgozott részében 400 adat, ebből 219 esetben tagadó a mondat).

- (109) ***Nem** is az udvarlás kívánsága **szorgoztatott annyira, mint** az, amit említettem vala Kegyelmednek.* (TMK, Bark. 228.)
- (110) *A Határozót valamely mondásnak a végire tenni, (hanemha a tzélunk hozza magával) **nem annyira** ékesség, **mint** a befzéddel való nem gondolás* (MTSZ, 1795)

A (109–110) példákban és a hasonló előfordulásokban az *annyira* nem a cselekvés, állapot intenzitását, hanem a beszélői attitűdöt jelöli 'kifejezetten' jelentésben. E sajátság kapcsán megfigyelhető egy olyan tendencia, hogy a hasonlítás egyes környezetekben háttérbe szorulhatott, a tulajdonság, cselekvés tagadott jellege pedig előtérbe került, így a tagmondatok közötti viszony átértékelődött, főként kizáró ellentétként. A változást a kötőszó – *hanem*, (*hanem / sokkal*) *inkább, mintsem, hogysem* – világossá teszi. E variáns már a középmagyarban sem példátlan (az állítmányra is irányulhat az ellentét kifejezése, lásd (37–38)-as példák), az új és újabb magyar korban viszonylag ritka, de nem esetleges (az MTSZ eddig feldolgozott anyaga alapján 21 adat):

- (111) *Most bizonynyára okossan végeztem el a dolgom. **Nem annyira** dolgoztam azon, hogy nekik szolgállyak, **hanem**, hogy pénzt nyerjek mellettek.* (KED, Dugonics: Gyöngyösi)
- (112) *El is hittem magammal: hogy a miben Magyarország ellen vétett, azt **nem annyira néki, hanem** rossz tanácsosainak és országáruló **embereinek tulajdoníthatni*** (MTSZ, 1790)
- (113) *Szemerét s Batthyányit Görgey seregéhez küldötte, **nem annyira** az ot-tani sereg állapotáról s véleményéről, **mintsem** Görgeyről bizonyos tudomást szerezni* (MTSZ, 1858e.)

Az MNSZ2 alapján a közelmúltbeli, jelenkori nyelvhasználatra ez a típusú szerkesztésmód kevésbé jellemző, inkább a szembeállító és megszorító utótagú ellentétes mellérendelés adatolható. Ezzel együtt nem példátlan:

- (114) *De ezeket szóban **elmondani nem annyira érdekes, inkább hallgatni***
(MNSZ2, #796399340)

A kizáró ellentétet kifejező szerkezetből az *annyira* elhagyható anélkül, hogy a kifejezni kívánt proposíció lényegét tekintve megváltozna (például: *elmondani nem érdekes, inkább/hanem hallgatni*). Amikor azonban például magyarázat részeként kerül az *annyira* kizáró ellentétes viszonyba, ott fokozó szerepű, és elhagyásával a tartalom is változna. Ezekben az esetekben is implikálódik következmény, de előrevetítve, eltérő szemantikai viszonyban ('annyira jó film volt, hogy 800 ezres nézettségű lett', 'annyira jó, hogy hatalmas többsége jött létre'):

- (115) *Ez a film **nem azért** [sic!] lett 800 ezres nézettségű **mert annyira jó film volt, hanem** mert az általános iskolákban kötelezővé tették* (MNSZ2, #169789632)

- (116) *hatalmas többsége **nem azért** jött létre, **mert ő annyira jó, hanem** azért mert a magyarok nagyon dühösek voltak az akkori kormányra* (MNSZ2, #273888609)

Az eddig feldolgozott források alapján ritkábbak a tagadást, mint az állítást tartalmazó hasonlítások (az MNSZ2 vizsgált anyagában 122 adat, míg állítást tartalmazó 285 adat). Azok az eddig vizsgált hasonlító mellékmondatok pedig, amelyekben tagadás van, kevésbé lennének kizáró ellentétként megkonstruálhatók, ugyanis gyakran a megnyilatkozó vagy mások várakozásai, vélekedései, hiedelmei jelennek meg a folytatásban (*nem annyira p, mint hittem, mint mondták, mint vártam* stb.). Ezzel együtt szórványosan lehetett olyan megnyilatkozást adatolni, amely kizáró ellentétként is értelmezhető lenne, s amelyekben az *annyira* 'kifejezetten' jelentésű:

- (117) *Mindannak, amit csináltam, nagyobb része **nem annyira rossz volt, mint inkább** felesleges.* (MNSZ2, #43861212)

- (118) *azt mondja, **nem annyira erős, mint inkább** okos államra lenne szükség* (MNSZ2, #586707499)

- (119) *Érdekes kérdés lehet, hogy a játékimádat vajon a gyerekeség jele-e. (hm, lehet, hogy **nem annyira érdekes, mint inkább** értelmetlen a kérdés... :) (MNSZ2 #411405623)*

- (120) *A szempontjaim pedig szerintem **nem annyira érdekesek, mint önzők*** (MNSZ2 #235045623)

A leginkább beágyazottnak a sajátos jelentéstartalomba sorolható előfordulások számítanak, ezzel együtt a megengedő viszonyban összekapcsolt tagmondatok az ellentétes mellérendeléssel állíthatók párhuzamba – nemcsak olyankor, amikor *pedig* a kötőszó, hanem a *bár* esetében is, azaz függetlenebbek a szerkezetek. Azáltal ugyanakkor, hogy az *annyira* ilyen, szerkezetileg kevésbé beágyazott környezetekbe kerül, a jelentése is olyanná válik, mint a mellérendelt mondatokban (megfeleltethető a 'nagyon'-énak).

- (121) *Én biztos, hogy nem váltok arra a színházra jegyet, csak lassan nem lesz hová menni, **pedig annyira jók** ezek az esték* (MNSZ2, #209204448)
- (122) *Én is tudom ajánlani az Interware-t! No nem azért, mert szerintem annyira jó (**pedig** szerintem **annyira jók!**), hanem mert egy hétig ingyenes* (MNSZ2, #416557789)
- (123) ***Bár** most, hogy megcsodálták, talán már **nem lesz annyira érdekes** a téma* (MNSZ2, #183432729)

5.3. Tartalomkifejtés, valamint az alárendelés és mellérendelés határsávja

Ahogy arról korábban esett szó (3. pont), a tartalomkifejtő és vonatkozó névmási alárendelések esetében a mondat szerkezet támogatása nélkül is intenzitást fejez ki az *annyira*, így a fokozás szempontjából e szerkezetek kevésbé tekinthetők beágyazottnak, mint a rezultatív vagy a hasonlító jelentéstartalom. Például:

- (124) ***Annyira jó, hogy** ez a nap a Venyigeszű (mostantól hosszú ú-val írom) napja.* (MNSZ2, #164246026)
- (125) *Ezért **annyira érdekes**, ezért **annyira szép**, ezért **annyira fontos**, hogy konszenzus jöjjön létre, mielőtt a Házhoz bekerül* (MNSZ2, #123710898)
- (126) *félnek, hogy elveszítik ama rejtélyes nimbuszt, **mely őket annyira érdekesekké, költőiekké teszi.*** (MNSZ2, #80719291)
- (127) *Remek könyveket ad ki magyarul, még nem is olvastam olyat tőlük, **ami annyira rossz lett volna.*** (MNSZ2, #237524418)

Ezzel együtt az MNSZ2 anyaga alapján több olyan környezet is megfigyelhető, ahol az *annyira* fokozót tartalmazó tagmondat vonatkozó névmási kötőszava nem az előzmény valamely elemére utal, hanem a tagmondatban kifejezett esemény, állapot egészére. E használatban az alárendelés és a mellérendelés közötti határ kevésbé éles (vö. az ómagyar korszak kapcsán Rácz 1995: 694–696), ezáltal az *annyira* is függetlenebb értelmezést nyer. Például:

- (128) *Mit tisztellek benne, mit tartok lényeginek? A nagy hőfokú szenvedélyt, az Adyével nagyon rokon tüzet. Azt a tündéri vakmerőséget, ami a suhanc*

*Rimbaud-t röpítette világgá. A spontaneitást (megmunkálva!), **ami annyira idegen** a középkori spekulációtól.* (MNSZ2, #61791199)

- (129) *Megpróbáltam kivédeni a várhatót, áttörni a felnőttek sajátságos értetlenségén, **ami annyira idegen** volt otthoni világomtól.* (MNSZ2, #82482998)

Részösszegzésként elmondható, hogy a fokozó *annyira* különféle szerkezeti útvo-
nalakon keresztül válhatott rendszeresen függetlenebbé, a variációk alapján felté-
telezhető változások egyúttal szemantikai átértékelődéssel, elsősorban a sajátos
jelentéstartalmak felszámolódásával jártak. Nem nyilvánvaló, hogy a fentebb fel-
sorolt, nyitottabb értelmezést lehetővé tevő környezetek mennyire voltak elszán-
coltak, mennyire képezhették a változási sor egy-egy állomását, mindenesetre a
grammatikalizációs rétegződésbe illeszkedő megoldásoknak tekinthetők.

6. Összegzés, kitekintés

A tanulmány a fokozó szerepű *annyira* szerkezeti variációjával és változásával
foglalkozott történeti és jelenkori korpuszadatok alapján. A feldolgozott anyag
alapján az *annyira* dominánsan beágyazott, azon belül főként rezultatív viszonyt
kifejező mondatokban jelent meg. A viszonylag ritka függetlenebb szerkesztés-
mód (akár önálló mondat, például kérdésként) a közép- és újmagyar korban gram-
matikalizációs változás, pragmatikai megerősödés eredménye. A korszakból
olyan beágyazott szerkezeteket is sikerült feltárni, ahol a sajátos jelentéstartalom
felszámolódása, átértékelődése és ezáltal a mértékjelölés előtérbe kerülése megfi-
gyelhető. Az újmagyar kor során regiszterkülönbségek is kirajzolódtak a szerkezet
szerinti megoszlást tekintve: a személyes alkorpuszban (a sajtóhoz és a szaknyelv-
hez képest) valamelyes teret nyert az *annyira* függetlenebb környezetekben, mel-
lérendelés részeként és önálló egyszerű mondatban.

A feldolgozott melléknévi és határozószói alaptagokat fokozva összességében
ugyancsak gyakrabban jelent meg az *annyira* a független környezetekben, mint
dominánsan igei alaptagokkal, jóllehet a csekély adatszámokból nem lehetett
messzemenő következtetéseket levonni. A jelenkori adatsorok alapján az *annyira*
az olyan elemekkel társulva mutatta a független szerkesztésmód nagyobb arányát,
mint a *jó, jók, rossz, gáz, érdekes* – továbbra is főként informális forrásokban. Az
alaptagok hatásának további tüzesebb vizsgálatát ugyanakkor érdemes folytatni.

A 2. pontban vetődött fel az, hogy az *annyira* hasonló változásokon mehe-
tett-e keresztül, mint az angolban a *so*. Utóbbinak az úgynevezett korrelatív hasz-
nálata – a magyarban a vizsgált források alapján főként a rezultatív és a hasonlító
fokhatározói környezetek sorolhatók ide – kevésbé grammatikalizálódottnak szá-
mít, ugyanakkor a mellékmondat elhagyásával a fokozó szerepe előtérbe kerülhetett

(Bulgin et al. 2008). Ezzel szemben az *annyira* változatos szintaktikai környezetekben jelent meg a 16–20. század során, beleértve a tartalomkifejtő, valamint vonatkozó névmási kötőszós mondatokat. Arra is lehetett példákat hozni, hogy rezultatív szerkezetben is fokozó szerepe lehetett, sőt maga a következmény is lehetett a nagy mérték újrafogalmazása (*hogy nagyon, hogy csak na*). A feldolgozott adatok több különféle mintázatot mutattak ki, amelyek a grammatikalizáltabb használat felé vezettek, beleértve a kötőszó elmaradását, a tagmondatok sorrendjének megváltozását, a vonatkozó névmás kiterjedő hatókörét.

A szerkezeti változások a tagmondatok közötti szemantikai-pragmatikai viszony átértékelődésével jártak. A feltárt szerkezetileg független előfordulások feltehetőleg nem inszubordináció eredményei, ugyanis az a folyamat a mellékmondatok alakulására van hatással (részletesen lásd Dér 2025a, 2025b), míg az *annyira* beágyazott használataiban gyakran a főmondatban jelent meg. A történeti források alapján az *annyira* tartalomkifejtő alárendelésben őriz valamennyit rámutató jellegéből, a függetlenebb használatai esetében azonban a demonstratív jellege átértékelődik, a megnyilatkozó és a befogadó közös, kölcsönös tudására, a kommunikációs kontextusból kikövetkeztethető közös alapra reflektálva.

További kutatást igényel annak meghatározása, hogy az angol *so* kapcsán megfigyelt speciális együttállások – dátumokkal, időkifejezésekkel, tulajdonnevekkel, névmásokkal, tagadott alaptaggal társulás (ún. GenX *so*, részletesen lásd például Tagliamonte 2008, 2016, Tagliamonte – Roberts 2005) – mennyire jellemzik a jelenkori fokozó *annyira* használatát.

Források

- KED = Gugán Katalin – Bácsi Enikő – Dömötör Adrienne – Horváth László – Mohay Zsuzsanna – Varga Mónika – Sass Bálint (2023), Középmagyar emlékirat- és drámakorpusz. <https://ked.nytud.hu/#open>
- Klev. = Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.) (1991), Középkori leveleink 1541-ig. Tankönyvkiadó, Budapest.
- MNSZ2 = Magyar Nemzeti Szövegtár. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/>
- MTSZ = Magyar Történeti Szövegtár. http://clara.nytud.hu/mtsz/run.cgi/first_form
- ÓMK = Ómagyar Korpusz. http://clara.nytud.hu/omagyar/run.cgi/first_form
- TESz. = Benkő Loránd (főszerk.) (1967–1976), A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TMK = Történeti magánéleti korpusz. <https://tmk.nytud.hu/>
- ÚESz. = Gerstner Károly (szerk.) (2011–2022), Új magyar etimológiai szótár – online kiadás. MTA Nyelvtudományi Intézet – ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont. <https://uesz.nytud.hu/index>

Irodalom

- Aijmer, Karin (2018), Intensification with *very*, *really* and *so* in selected varieties of English. In: Hoffmann, Sebastian – Sand, Andrea – Arndt-Lappe, Sabine – Dillmann, Lisa Marie (eds), *Corpora and lexis*. Brill, Leiden. 106–139. https://doi.org/10.1163/9789004361133_006
- Bolinger, Dwight (1972), Degree words. Mouton, The Hague. <https://doi.org/10.1515/9783110877786>
- Bordet, Lucile (2015), The renewal of intensifiers and variations in language registers: a case-study of *very*, *really*, *so* and *totally*. Intensity, intensification and intensifying modification across languages, Nov 2015, Vercelli, Italy. <https://hal.science/hal-01874168v1>
- Bulgin, James – Elford, Nicole – Harding, Lindsay – Henley, Bridget – Power Suzanne – Walters, Crystal (2008), *So very really* variable: social patterning of intensifier use by Newfoundlanders online. *Linguistica Atlantica* 29: 101–115. <https://journals.lib.unb.ca/index.php/la/article/download/22534/26190>
- Claridge, Claudia – Jonsson, Ewa – Kytö, Merja (2024), Intensifiers in Late Modern English. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/9781108560627>
- Denison, David (2020), Explaining explanatory *so*. In: Jonsson, Ewa – Larsson, Tove (eds), *Voices past and present – Studies of involved, speech-related and spoken texts in honor of Merja Kytö*. John Benjamins, Amsterdam. 207–225. <https://doi.org/10.1075/scl.97.13den>
- Dér, Csilla Ilona (2025a), The emergence of stand-alone insubordinate conditional clauses in Hungarian. *Folia Linguistica* 59: 1–42. <https://doi.org/10.1515/flin-2025-2018>
- Dér Csilla Ilona (2025b), Függetlenedett (inszubordinált) mellékmondatok keletkezése a magyarban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 37: 277–312.
- Dömötör Adrienne – Gugán Katalin – Novák Attila – Varga Mónika (2017), Kiütkeresés a morfológiai labirintusból – korpuszpépítés ó- és középmagyar kori magánéleti szövegekből. *Nyelvtudományi Közlemények* 113: 85–110. <https://doi.org/10.15776/NYK.2017.113.3>
- Gugán Katalin (2017), Diakrón rondó: tagadás – *hogy*-törlés – igemódosítók – tagadás. In: Szécsényi Tibor – Németh T. Enikő (szerk.), *Stratégiák és struktúrák. Tanulmányok Kenesei István 70. születésnapjára*. JATEPress, Szeged. 71–80.
- Haader Lea (1995), Az alárendelő mondatok. In: Benkő Loránd (főszerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 506–664.
- Haader Lea (2003), Mondattörténet. Az összetett mondat. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.), *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 500–559, 677–691.
- S. Hátori Antónia (2008), Melléknévi alaptagú szószerkezetek középmagyar kori szövegeinkben. In: Haader Lea – Horváth László (szerk.), *Tanulmányok a középmagyar kor mondattana köréből*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 88–109.
- Hiltunen, Turo (2021), Intensification in eighteenth century medical writing. *Journal of English Linguistics* 49/1: 90–113. <https://doi.org/10.1177/0075424220982649>
- Károly Sándor (1995), Kései ómagyar kori emlékek szöveggrammatikája. In: Benkő Loránd (főszerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 761–834.

- Klemm Antal (1928–1942), Magyar történeti mondattan. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Lorenz, Gunter (2002), *Really worthwhile or not really significant?* A corpus-based approach 176nt he delexicalization and grammaticalization of intensifiers in Modern English. In: Wischer, Isle – Diewald, Gabriele (eds), *New reflections on grammaticalization*. John Benjamins, Amsterdam. 143–161. <https://doi.org/10.1075/tsl.49.11lor>
- D. Máta Mária (1992), A határozószók. In: Benkő Loránd (főszerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 570–661.
- Novák, Attila – Gugán, Katalin – Varga, Mónika – Dömötör, Adrienne (2018), Creation of an annotated corpus of Old and Middle Hungarian court records and private correspondence. *Language Resources and Evaluation* 52: 1–28. <https://doi.org/10.1007/s10579-017-9393-8>
- Oravecz, Csaba – Váradi, Tamás – Sass, Bálint (2014), The Hungarian Gigaword Corpus. In: Calzolari, Nicoletta et al. (eds.), *LREC 2014 – Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation*. European Language Resources Association, Lisbon. 1719–1753.
- Papp Zsuzsanna (1995), A mellérendelő mondatok. In: Benkő Loránd (főszerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 474–505.
- Rác Endre (1995), A nem mondatrészkifejtő mellékmondatok. In: Benkő Loránd (főszerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 694–718.
- Sass Bálint (2017), Keresés korpuszban: a kibővített Magyar történeti szövegtár új keresőfelülete. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.), *A nyelv-történeti kutatások újabb eredményei IX*. SZTE, Szeged. 267–277.
- Simon Eszter – Sass Bálint (2012), Nyelvtechnológia és kulturális örökség, avagy korpuszpépítés ómagyar kódexekből. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 26: 243–264.
- Tagliamonte, Sali A. (2008), *So different and pretty cool!* Recycling intensifiers in Canadian English. *English Language and Linguistics* 12/2: 361–394. <https://doi.org/10.1017/S1360674308002669>
- Tagliamonte, Sali A. (2016), *So sick, so cool* – Language of the youth. *Language in Society* 45: 1–32. <https://doi.org/10.1017/S0047404515000780>
- Tagliamonte, Sali A. – Roberts, Chris (2005), *So weird; so cool; so innovative*: The use of intensifiers in the television series *Friends*. *American Speech* 80: 280–300. <https://doi.org/10.1215/00031283-80-3-280>
- G. Varga Györgyi (1992), A határozószók. In: Benkő Loránd (főszerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 455–569.
- Varga Mónika (2024), *Felette igen nagy jó* – Intenzitásjelölők variációja 16–18. századi regiszterekben. *Argumentum* 20: 194–223. <https://doi.org/10.34103/ARGUMENTUM/2024/11>